

UDK: 323.3(575.1)

Nilufar R. G'ULOMOVA,

Tadqiqotchi, O'zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti, Toshkent, O'zbekiston
E-mail: gulomova00@mail.ru ORCID: 0009-0005-8648-4820

Professor, p.f.d N.Rejmetova taqrizi asosida

MILLIY TURIZM RIVOJLANISHIDA ZIYORATGOHLARNING O'RNI

Annotatsiya

Mazkur maqolada ziyoratgohlarning milliy turizm rivojidagi o'rni va o'ziga xos jihatlari ochib beriladi. O'zbekistondagi ziyoratgohlar ichki va tashqi turizmni rivojlantirishning muhim omili sifatida o'rganiladi. Ziyorat turizmini yanada rivojlantirishning samarali mexanizmlari va erishilayotgan natijalar tahlil qilinadi. Ziyoratgohlarning xalqimiz hayotida tutgan o'rni olib borilgan tadqiqotlar asosida yoritiladi. Ziyoratgohlardan foydalanish, uning milliy turizmni rivojlantirishdagi imkoniyatlarini kengaytirishda jurnalistikaning, jumladan, telejurnalistikaning o'rni ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Ziyorat, ziyoratgoh, ziyorat turizmi, milliy turizm, muqaddas qadamjo, moddiy-ma'naviy meros, tarix, madaniyat, urf-odat, turmush tarzi, targ'ibot, platforma, mediakontent, raqamlashtirish.

THE ROLE OF PILGRIMAGE SITES IN THE DEVELOPMENT OF NATIONAL TOURISM

Annotation

This article examines the role and distinctive features of pilgrimage sites in the development of national tourism. Pilgrimage sites in Uzbekistan are analyzed as a key factor in stimulating both domestic and international tourism. The article explores effective mechanisms for the further development of pilgrimage tourism and the results achieved to date. Drawing on existing research, it highlights the significance of these sites in people's lives. Furthermore, the article discusses the role of journalism—particularly television—in promoting pilgrimage sites and expanding their potential for the development of national tourism.

Key words: Pilgrimage, pilgrimage site, pilgrimage tourism, domestic tourism, sacred site, tangible and intangible heritage, history, culture, customs and traditions, way of life, promotion, platform, media content, digitalization.

РОЛИ МЕСТ ПАЛОМНИЧЕСТВА В РАЗВИТИИ НАЦИОНАЛЬНОГО ТУРИЗМА

Аннотация

В данной статье рассматриваются роль и отличительные особенности мест паломничества в развитии национального туризма. Места паломничества в Узбекистане анализируются как ключевой фактор стимулирования как внутреннего, так и международного туризма. В статье исследуются эффективные механизмы дальнейшего развития паломнического туризма и достигнутые к настоящему времени результаты. С опорой на имеющиеся исследования подчеркивается значимость этих мест в жизни людей. Кроме того, рассматривается роль журналистики — в частности, телевизионной — в популяризации мест паломничества и расширении их потенциала для развития национального туризма.

Ключевые слова: Паломничество, место паломничества, паломнический туризм, внутренний туризм, сакральное место, материальное и нематериальное наследие, история, культура, обычаи и традиции, уклад жизни, продвижение, платформа, медиаконтент, цифровизация.

Kirish. Milliy turizm — bu, o'z xalqining o'ziga xos madaniyati, tarixiy merosi va tabiatiga asoslangan turizm turi bo'lib, asosan mamlakat aholisining o'zi tomonidan amalga oshiriladigan sayohatlarning barchasini anglatadi.

Milliy turizm mamlakat aholisi uchun milliy madaniyatni, an'analarni, tabiatni va tarixni qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan ijtimoiy faoliyat hisoblanadi. Ayniqsa, ziyoratgohlar mamlakat ichki turizmining barqaror rivojlanishini ta'minlashga xizmat qilishi bilan birga, aholining ziyoratga bo'lgan qiziqishlarni uyg'otish, ma'naviy ehtiyojlarini qondirish, diniy urf-odat va an'analarni asrab-avaylashga, milliy o'zlikni anglashga o'rgatuvchi omildir. So'nggi yillarda muqaddas qadamjolar, maqbara va masjidlar, buyuk mutafakkirlarimizning nomlari bilan ataladigan muqaddas majmualar ziyoratchilarni o'ziga jalb etib, ziyorat turizmini milliy sektorda yetakchi yo'nalishlardan biriga aylantirmoqda.

Adabiyotlar sharhi. Ziyoratgohlar — sig'iniladigan, ziyorat qilinadigan joy, muqaddas joy, tabarruk qadamjo (aziz-avliyolarning maqbarasi yoki tug'ilgan, yashash joyi) yoki kishilar ko'p boradigan, yig'iladigan mo'tabar joysifatida xalqimiz tomonidan asrab-avaylab kelinadi. Ziyoratgohlar insonlarning manfaatlari va ommaviy e'tiqodini ifoda etuvchi muqaddas joylar sifatida tarixiy jarayonlarda ma'naviy ozuqa omili hisoblanadi,

insonlarni mehr-muruvvatga, ezgulikka chorlaydi. Yurtimiz hududida joylashgan ziyoratgohlarning madaniy-tarixiy ahamiyatini, milliy turizm taraqqiyotidagi o'rni va mamlakat iqtisodiyotiga ta'sirini o'rganish arxeolog, manbashunos, tarixchi, falasuf, etnograf, folklorshunos, sotsiolog, pedagog, psixolog olimlar, tibbiyot, etnolingvistika, toponimika, epigrafiya kabi sohalarining dolzarb muammosiga aylangan. Jumladan, ziyoratgohlarning tarixi, ajdodlarimiz ijtimoiy-ma'naviy hayotida tutgan o'rni V.V.Bartold, M.Y.Masson, L.Y.Mankovskaya, G.A.Pugachenkova, L.I.Rempel, N.N.Vakturskaya, V.L.Voronina hamda mustaqillik yillarida tarixchi olimlar E.I.Rtveladze, R.H.Sulaymanov, Y.F. Burakov, A.A.Ashirov, N.U.Abdulohatov, Z.Q.Abidova, S.N.Jo'rayev, F.SH.Aqchayev, O.Bo'riyev, S.N.Tursunov, B.M.Aminov, D.Maxsudov, J.To'xliyev, B.Yo'ldoshev, N.Mirzayev, G.M.Ganiyevlar tomonidan chuqur o'rganilgan. Olib borilgan tadqiqotlar ziyoratgohlarning paydo bo'lishi, avliyo, pirlar nomi bilan bog'liq muqaddas joylar hamda islom olamida mashhur tasavvuf vakillarining fikrlari borasida yangi ma'lumotlar olish imkonini beradi.

Milliy turizmining rivojlanish tarixini o'rgangan S.Ro'ziyev mamlakat iqtisodiyotini mustahkamlashda turizm muhim omil ekanligini ta'kidlaydi va O'zbekistonda turizm rivojlanishini quyidagi bosqichlarga bo'ladi:

1-bosqich – O'zbekturizmning tashkil etilishi (1992-yil);
2-bosqich – “Turizm to'g'risida”gi qonunning qabul qilinishi (1993-1999-yy)

3-bosqich - 2000-yildan keyingi yillar, bunda ziyorat turizmining rivojlanishi.

S.Jo'rayeva 2017-yildan keyingi davrni O'zbekistonda turizm rivojlanishining 4-bosqichi sifati kiritadi va mamlakatimizda tabiiy, ma'naviy, madaniy, moddiy merosimiz bilan bog'liq ziyorat turizmi salohiyatini rivojlantirish, u yerga mahalliy aholi bilan birga, xorijiy turistlarni ham jalb qilish davlat istiqbolini belgilashini ta'kidlaydi. Markaziy Osiyo xalqlari turmush tarzida ziyoratgohlarning tutgan o'rnini, ularning kelib chiqishi va aholining munosabatini Farg'ona, Xorazm, Buxoro ziyoratgohlari misolida o'rganadi. Ishda pir va tarixiy shaxslar nomi afsona va rivoyatlar bilan bog'liq alohida olinganligi, tabiat obyektlari ham kishilarning sig'inish yoki ziyorat obyekti sifatida mavjudligi tadqiq etiladi.

G.M.Ganiyev tadqiqotlarida XVI-XIX asar o'rtalarida haj ziyoratining O'rta Osiyo xalqlari ma'naviy, mafkuraviy va ijtimoiy hayotida tutgan o'rnini tadqiq etiladi. F.B.Xayitovning ilmiy izlanishlarida Qashqadaryo vohasida joylashgan ulamolarning ziyoratgohlari, o'ziga xos jihatlari, islom dini ta'limotida muhim o'rin tutgan shaxslar, avliyo, pir darajasidagi ulamolar va ularning ta'limoti, urf-odatlar, an'analari tadqiq qilinadi. Qashqadaryoda ziyoratgohlar va qadamjolar mahalliy aholi tomonidan Nuh, Dovud, Xizr kabi payg'ambarlar nomlari bilan bog'lanishiqayd etiladi.

Etnograf F.Aqchayevning ilmiy izlanishlari natijasida ziyoratgohlarni shakllanishiga ko'ra tarixiy shaxslar, tabiat mo'jizalari, hayvonlarni muqaddaslashtirish, tog'li, tog' oldi va tekis hududlarda joylashuvi hamda ziyoratchilarning ijtimoiy tarkibiga ko'ra tasniflangan.

Ziyoratgohlar turli millat va elat vakillarining o'zaro do'stona munosabatini shakllantirish hamda o'zaro madaniyatini o'rganishga, diniy bag'rikenglikni targ'ib qilishga xizmat qiladi. Ziyorat va u bilan bog'liq marosimlar, nafaqat o'zbek xalqi orasida, balki, o'lkada yashovchi turli millat vakillari orasida saqlangan va hozirga qadar qo'llanib kelinayotgan urf-odatlardan biri hisoblanishi G.Ayitiyevning tadqiqotlarida namoyon bo'ladi. Olima qirg'iz xalqi turmushida ziyoratgoh va muqaddas qadamjolarining tutgan o'rnini ko'rsatib beradi va muqaddas qadamjolarini 4 guruhga birlashtiradi: tabiiy muqaddas joylar, Manas bilan bog'liq muqaddas joylar, tarixiy muqaddas joylar, islom bilan bog'liq muqaddas joylar. A.X.Choriyev tomonidan ziyoratgohlar (avliyolar maqbaralari, tarixiy masjidlar, muqaddas qadamjolar va boshqalar) nafaqat diniy qadriyatlar markazi, balki turistik resurs sifatida qadrlanadi. Manbalardan ko'rinadiki, ichki turizm quyidagi maqsadlarda amalga oshiriladi: din olamidagi avliyolarni ziyorat qilish; tarixiy shaxslar nomi bilan bog'liq obyektlarni ziyorat qilish; tarixiy-me'moriy majmua (ark, registon, qal'a).

Tadqiqotchi S.Jo'rayeva ta'kidlaganidek, O'zbekistonda turizm rivojlanishining 4-bosqichi, ya'ni 2017-yildan keyingi davrda - Yangi O'zbekiston sharoitida yurtimiz ziyoratgohlarining milliy turizmni rivojlantirishdagi o'rnini yangi bosqichga ko'tarildi, zamonaviy ziyorat turizmi harakati yuzaga keldi.

Tahlil va natijalar. Natijada o'tgan yili xorijiy sayyohlar oqimi ilk bor 10 millionlik marradan o'tdi, ichki turizmga e'tibor tufayli mahalliy sayyohlar soni 23,7 millionga yetdi (2017-yilga nisbatan 18 mln.ga oshdi). 2025-yilda O'zbekistonga tashrif buyurgan sayyohlar soni 11 milliondan oshdi. 2024-yilga nisbatan o'sish surati 116,1%ni tashkil qilgan. Ularga 4,8 mlrd AQSH dollari (o'sish 142,2 %) miqdorida turizm xizmatlari eksporti ko'rsatildi. 2023-yilda ichki turizmdagi tashriflar soni 20 638,1ni tashkil etgan bo'lsa, 2025-yilda 23 784,9 taga yetgan. Joriy yilning yanvar-may oylarida bu ko'rsatkich 9 863,9 ga yetgan. Erishilayotgan yutuqlar mamlakatimizda joriy etilgan milliy turizmni rivojlantirish mexanizmlarining natijadorligini ko'rsatadi. Brinchidan, milliy qonunchilikning takomillashtirilishi milliy

turizmni rivojlantirish imkonini yaratmoqda. O'zbekiston Respublikasining “Turizm to'g'risida”gi qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”gi PF-60-son Farmoni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 30-apreldagi “Ichki turizm xizmatlarini diversifikatsiya qilishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi PQ-232-son qarorlaridaziyoratchilar uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, turizm faoliyatini litsenziyalash jarayonlarini belgilash bilan bog'liq normalar hayotga tatbiq etilmoqda. Ziyorat yo'nalishida to'g'ri targ'ibotni yo'lga qo'yish va ziyorat obyektlari haqida ilmiy asoslangan ma'lumotlarni taqdim etish maqsadida ziyorat turizmini rivojlantirishni muvofiqlashtirish kengashi hamda ziyorat turizmini rivojlantirish ilmiy bo'limi faoliyatining yo'lga qo'yilishi natijasida ziyoratgohlar, ulamolar va ularning ilmiy merosi haqida ilmiy asoslangan ma'lumotlarni shakllantirish; turizm bozoridagi real ehtiyojni markazlashgan tarzda tahlil qilish; targ'ibot ishlarini sifatli va puxta tashkil qilish; media kontent, audiovizual mahsulotlar, maqola va broshyuralar uchun ilmiy asoslangan materiallarni ko'rib chiqish va ma'qullash; moddiy madaniy meros obyektlaridagi axborot tablolari, gidlar va ekskursiya yetakchilarining ekskursiya materiallari uchun sifatli materiallar shakllantirilishini muvofiqlashtirish; turli konfessiyalarning moddiy madaniy meros obyektlari uchun ziyorat odobi bo'yicha tavsiyalar tayyorlanishini tashkil qilish borasida katta tajriba to'plandi.

O'zbekistonni dunyodagi eng katta ziyorat turizmi markazlaridan biriga aylantirish va halol jahon standartlarini joriy qilish bo'yicha amalga oshirilgan islohotlar natijasida 7,4 ming madaniy meros obyektlaridan 209 tasi to'rtta muzey shaharlar — “Xiva shahridagi Ichan-qal'a”, “Buxoro shahrining tarixiy markazi”, “Shahrisabz shahrining tarixiy markazi”, “Samarqand shahri” hududida joylashgan bo'lib, YUNESKO butunjahon merosi ro'yxatiga kiritilganligiham fikrimizni isbotlaydi. 2025-yil yakunlari bo'yicha esa, ASIA RECORDS xalqaro reyting tashkilotining reyting natijalariga ko'ra O'zbekiston YUNESKO ro'yxatida eng ko'p tarixiy shaharlar va ziyoratgohlarga ega bo'lgan Osiyo mamlakati sifatida e'tirof etildi. O'zbekistonning islom sivilizatsiyasi markazi sifatida e'tirof etilishi, O'zbekistondagi Islom sivilizatsiyasi markazining barpo etilishi yurtimizning ziyorat turizmi imkoniyatlarini yanada yangi bosqichga ko'tarilganligini ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev ta'kidlaganidek, Islom sivilizatsiyasi markazi – milliy o'zligimiz, ilm-fan, ta'lim va madaniyat timsoli. Islom sivilizatsiyasining, islom ta'limotining zamini – aslida ilm-fan, madaniyat, ta'lim va tarbiyadir. Markaz bilan tanishgan odam ana shu tarixni yaqqol ko'rib, islom dini, bu avvalo, tinchlik, taraqqiyot va bag'rikenglik dini ekanini, o'zbek xalqining dunyo tamadduniga qo'shgan buyuk hissasini anglaydi. Markazga tashriflar soni o'rtacha 6 ming nafarni tashkil etmoqda. Shu davrda muassasaga 150 dan ortiq xorijiy delegatsiya va 2 ming nafardan ziyod xorijiy mehmonlar tashrif buyurgan. Faoliyatiga qisqa davr o'tishiga qaramay Markaz “Dunyoning eng yirik islom sivilizatsiyasi muzeyi” sifatida “Ginnessning jahon rekordlari kitobi”ga kiritildi.

Zamonaviy ziyorat turizmi harakatini umummilliy harakatga aylantirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-apreldagi “Respublikaning turizm salohiyatini jadal rivojlantirish hamda mahalliy va xorijiy turistlar sonini yanada oshirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi PQ-135-son qaroriga muvofiq respublikadagi hududlarning turizm salohiyatini oshirishga ko'maklashish maqsadida oliy ta'lim tashkilotlari sayyohlik salohiyatiga ega bo'lgan tumanlarga birlashtirildi. Olib borilgan ilmiy izlanishlar, arxeologik tadqiqotlar, amaliy, innovatsion loyihalar, folklor tadqiqotlari natijasida tuman hududida mavjud bo'lgan, lekin hali o'rganilmagan qadamjolar haqida ma'lumotlar to'plandi.

Ziyoratgohlar haqida sun'iy yo'ldosh orqali ma'lumotlar uzatish, zamonaviy PR texnologiyalar hamda televideniye orqali olib boriladigan targ'ibot milliy turizmning rivojida muhim o'rin tutadi. Tahlillarga ko'ra, 2025-yilda mahalliy ommaviy axborot vositalari orqali turizm sohasida yuz berayotgan o'zgarishlar hamda olib borilayotgan islohotlar to'g'risida jami 4,8 mingga yaqin material keng jamoatchilik uchun e'lon qilinganligini, xorijiy ommaviy axborot vositalari vakillari bilan hamkorlikda 730 dan oshiq material xorijiy OAVda e'lon qilinganligini ko'rishimiz mumkin. O'rganishlarimiz davomida O'zbekiston milliy teleradiokompaniyasining ziyorat turizmi yo'nalishidagi ko'rsatuvlarini tahlilga tortdik. O'tgan asrning 70-80-yillaridan boshlab milliy teleradiokompaniyaning teleko'rsatuvlar dasturida sayohat jurnalistikasining ilk ko'rinishlari sifatida yangi ko'rsatuvlari tashkil etila boshlangan. Jumladan, "Olamda nima gap" turkum ko'rsatuvlari, "Bu mening Vatanim", "Dunyo", "Bir o'lkaki...", "Qishloq hayoti", "Qishloq haqida o'ylar", "Mo'jizalar makoni", "Sayohatnoma", "Moziydan sayohat", "Ekspeditsiya", "Osori-atika", "Muzeysga sayohat", "Dunyo bo'ylab sayohat", "Ekolaj", "Mo'jaz Vatan", "Ko'xna manzillar", "Muborak maskanlar", "O'zbekistonda turizm" kabi ko'rsatuvlar islom madaniyati, Sharqning buyuk alloma va muhaddislari, shuningdek, boshqa dunyo dinlariga oid obidalarga bag'ishlangan ko'rsatuvlar efirga uzatilgan.

Bugungi kunda efirga uzatilayotgan "Ziyoratgoh" turkum dasturlari "Dunyo bo'ylab" telekanalidagi maxsus ko'rsatuv bo'lib,

O'zbekistonning muqaddas qadamjolari va ziyoratgohlari, qadimiy maqbaralar, masjidlar va sufiylik majmualari, ularning tarixi, ziyorat odoblari va ziyoratchilar uchun ahamiyati haqida hikoya qilinadi. "O'zbekiston tarixi" kanalining "Moziydan sado", "Moziy manzaralari" tarixiy-ma'rifiy ko'rsatuvlar turkumi orqali yurtimizning qadimiy shaharlari me'morchiligi va ma'naviy merosi, jumladan, yirik diniy majmualarning yaratilish tarixi batafsil hikoya qilinadi. "Hikmatli dunyo" ko'rsatuvi islom mutafakkirlarining falsafasi va ziyorat madaniyati bilan tanishtiradi. "Tarix maydoni" va "Jonli tarix" olimlar, ulamolar va turizm sohasi ekspertlari ishtirokidagi ilmiy-ommabop dasturlarda O'zbekistonni Markaziy Osiyodagi yirik ziyorat turizmi markazi sifatida targ'ib qilish masalalari muhokama qilinadi.

Xulosa. Ziyoratgohlar — bu nafaqat diniy-ma'naviy obyekt, balki milliy turizmni jahon miqyosida targ'ib qilishning kuchli vositasidir. Shu bois, kelgusida ziyoratgohlar to'g'risidagi kontentlarni yaratish, ularni aholi uchun eng qulay efir vaqtlariga joylashtirish va efirga uzatish milliy turizmning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi. Turizm infratuzilmasini yaxshilash, xizmat ko'rsatish sifatini oshirish va xalqaro miqyosda samarali marketing strategiyasini ishlab chiqish bilan bir qatorda ziyoratgohlar faoliyatini televideniye, sun'iy yo'ldosh orqali targ'ib qilinishi O'zbekistonning nafaqat milliy tarizimini rivojlantirishga, balki jahon ziyorat turizmi xaritasida raqobatbardosh o'rin egallashiga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. 2019-2025-yillarda O'zbekiston Respublikasida turizm sohasini rivojlantirish Konsepsiyasi. <https://lex.uz/docs/4143188>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston — 2030" strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni, 11.09.2023-yildagi PF-158-son. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 12.09.2023-y.
3. Айтиева Г.А. Места паломничества, расположенные на юге Кыргызстана (Ноокатский район). –International Journal of Humanities Natural Sciences, vol. 2-1 (89) 2024. - 14 c.
4. Акчаев Ф.Ш. Жиззах воҳаси муқаддас қадамжолари ва зиёратгоҳлари. Тарих.ф.б.ф.д. дисс.– Тошкент, 2020. – 223 б.
5. Бозаров Э. Ўзбекистон Республикаси ҳудудиди зиёрат туризмини ривожлантириш зарурати. – Бизнес-Эксперт. 2022. №6, - Б. 27.
6. Таниева Г.М. XVI-XIX асар ўрталарида ҳаж зиёратининг Ўрта Осиё халвлари маънавий, мафкуравий ва ижтимоий ҳаётида тутган ўрни. Тарих ф.д.диссер. автореф. –Т. 2022. 22-б.
7. Гулямова Г.П., Абдусаломова Ф. Ўзбекистонда зиёрат туризмини ривожлантириш. <https://cyberleninka.ru/article/n/zbekistonda-ziyosat-turizmini-rivozhlantirish>
8. Жўраева С. Ўзбекистоннинг жанубий ҳудудларидаги зиёратгоҳлар тарихи ва уларнинг маҳаллий аҳоли ҳаётида тутган ўрни. – Т.: О'зkitob savdo nashriyot matbaa ijodiy uyi, 2021. – Б. 220.
9. Рўзиев С.С. Ўзбекистонда маданий туризм бозори ва унинг истикболлари. Автореф.икт.фан.номз. – Т.:2009. – Б.11-12.
10. Хайитова Ф.Б. Ўзбек халқи этномаданиятида зиёрат ва зиёратгоҳлар тарихи (Қашқадарё воҳаси мисолида) диссер. тарих ф.б.ф.д. – Тошкент, 2021. - Б. 32.
11. Эралиев Б. Ўзбекистон зиёратгоҳлари ва қадамжолари; Андижон ва Наманган вилоятлари / Б.Эралиев, И.Остонакулов, Н.Абдулахатов. –Тошкент, Turon Zamin Ziyo. 2014, - Б. 4.